

László Virgil

NEMZETI IDENTITÁS ÉS KRISZTUSBAN LÉT

A NEMZETHEZ TARTOZÁS ÉS A KERESZTÉNY EGYETEMESSÉG VISZONYA
PÁLI MEGKÖZELÍTÉSBEN

A kérdés felvetődése

A kereszténység születésénél a nemzeti gyökerek és a Krisztus-hit által nyert új vallási identitás viszonya ugyan csak áttételes, de végső soron mégis igencsak sajátos módon került a figyelem és a teológiai gondolkodás, sőt polémia középpontjába. Mindez azzal állt összefüggésben, hogy a Kr. u. 1. század derekáig a kereszténység nem volt más, mint a korabeli zsidóság egyik irányzata a sok közül.¹ A szíriai antiókhiai gyülekezet missziós tevékenysége és ezen belül is különösen Pál apostol működése nyomán azonban a pogányokból, azaz nem zsidó származásúakból lett keresztény közösségek gombamód szaporodásnak indultak. Míg a Krisztus-hit a zsidóság körén belül maradva a korabeli zsidó messiási váradalmak és az ószövetségi teológiai háttér sajátos, spiritualizált értelmezésével és Jézus személyére vonatkoztatásával egy ugyanazon vérségi és kultikus hagyományon belüli szerves eszmei fejlődési folyamatként volt értékelhető, addig a különböző nem zsidó etnikai és vallási háttérből érkező keresztények saját gyökereikhez való viszonya már bonyolultabb problémaként merült fel. A Krisztus-hit ezer szállal kötődött a zsidó valláshoz, hiszen annak talaján fejlődött ki, egyáltalán annak fogalmi hátterén volt értelmezhető. A zsidóság esetében azonban a vallási és nemzeti keretek gyakorlatilag egybeestek. Ha valaki egészen zsidó vallásúvá akart lenni, annak a vonatkozó rítusokon keresztül egyszersmind a zsidó nép tagjává is kellett válnia.² A pogánymisszió azonban felvetette a kérdést, hogy a Krisztus-hitre térő nem zsidók hogyan válnak az Istentől kapott ígéretek és a vele kötött szövetség részeseivé, ami eddig Izrael, mint nép (!) privilégiuma volt.

¹ A farizeus, szadduceus, esszéus stb. csoportok között tartották számon a „názáreti irányzatot” is. ApCsel 24,5-ben Anániás főpap és kísérete így vádolja Pált Félix helytartó előtt: *„Mi ugyanis megállapítottuk, hogy ez az ember valóságos pestis, lázadást szít a földkerekségen élő valamennyi zsidó között, és a názáreti irányzat feje.”*

² Ez akkor is így van, ha éppen abban a korban számos a zsidósághoz szorosabban és lazábban kapcsolódó szimpatizáns rétegre van példánk a prozeliták és az úgynevezett „istenfélők” személyében.

Pál és a judaizálók küzdelme

Itt egy olyan alapkonfliktussal állunk szemben, amely első látásra talán nem is annyira szembeötlő, pedig Pál teológiai küzdelme leginkább ezen konkrét kérdéskör kapcsán bontakozik ki a szemünk előtt, különösen is a Galatákhoz és a Rómaiakhoz írott levelében. Pál azt az álláspontot képviseli, hogy ez a fenti folyamat egyedül a Krisztusba vetett hit által valósul meg. Az őskereszténységen belüli úgynevezett judaizálók csoportja³ azonban e hiten túlmenően, azaz mellette gyakorlatilag a zsidóvá válást is feltételként szabták. Ezért akarták rávenni a pogánykeresztényeket, hogy metélkedjenek körül (Gal 5,10–12), tartsanak meg különféle ünnepnapokat, különösen is a szombatot, illetve a mózesi törvény által előírt étkezési szabályokat (Kol 2,16).⁴ Miért hangsúlyosak éppen ezek?

Itt nem pusztán a Tóra 613 parancsolatából példa gyanánt kiragadott elemekről van szó. Ahogyan James D. G. Dunn megállapítja, az Ábrahám-tól megkívánt körülmetélkedés (1Móz 17,9–14) a szövetség népének elsődleges identitásjelzőjévé vált.⁵ A körülmetélkedés elmulasztása a szövetség elutasítását jelenti.⁶ A körülmetélkedésnek a zsidó önértelmezésben játszott szerepét jól érzékelteti, hogy maga Pál is számos helyen a zsidók és pogányok közötti különbséget egyszerűen körülmetélésnek és körülmetéletlenségnek nevezi.⁷ A szombat megtartása ugyancsak ilyen identitásjelző, és a szövetség iránti hűség kifejezője (2Móz 31,12–17). A szombat megsértését igen komolyan vették, ahogy ezt Jézus életének számos történetéből is jól ismerjük.⁸ Ézs 56,6 szerint a pogányok részvételének a szövetségben a szombat megtartása lesz a jele.⁹ A tiszta és tisztátalan állatok megkülönböztetése (3Móz

³ Hangsúlyoznunk kell, hogy itt az őskereszténységen belüli csoportról van szó, nem pedig zsidó és keresztény szembenállásról.

⁴ Némileg más a helyzete, ám mégis tanulságos a Kr. u. 2. századi görög (tehát pogánykeresztény származású) apologéta és egyházatya, Jusztinosz mártír (kb. 100–165) esete. *Párbeszéd a zsidó Trifónnal* című művében leírja, hogy hogyan találkozott zsidó vitapartnerével, akinek elmesélte Krisztushoz való megtérése történetét. Trifón erre válaszolva – többek között – a következőket felelte: „...metélkedj körül, aztán tartsd meg a törvény szerint a szombatot, az ünnepeket és az Isten újhordjait, egészen egyszerűen: teljesítsd mindazt, amit a törvény előír, így esetleg irgalmat találsz az Isten előtt...” *Párbeszéd* 1984, 145. o.

⁵ Vö. DUNN 1998, 356. o.

⁶ 1Móz 17,14 szerint: „A körülmetéletlen férfit, akinek nem metélték körül szeméremteste bőrét, ki kell irtani az ilyen embert népe közül, mert elutasította szövetségemet.”

⁷ Róm 2,25–27; 3,30; 4,9–12; Gal 2,7–8; Kol 3,11.

⁸ Pl. Mk 2,22–28 || Mt 12,1–8 || Lk 6,1–5; Mk 3,1–6 || Mt 12,9–14 || Lk 6,6–11; Lk 13,10–17 stb.

⁹ Ézs 56,6: „Az idegeneket, akik csatlakoznak az Úrhoz, és őt szolgálják, akik szeretik az ÚR nevét, és az ő szolgálói lesznek, mindazokat, akik vigyáznak, hogy meg ne sértsék a szombatot, és ragaszkodnak szövetségemhez...”

20,22–26) szintén nem pusztán étkezési szabályokat jelent, hanem egyúttal Izrael elkülönülését a környező népektől.¹⁰ A tisztátalan ételek és a tisztátalan népek közötti szoros összefüggés gondolata jól tükröződik ApCsel 10-ben, Péter és Kornéliusz történetében, különösen is Péter látomásának – számára a követek megérkezésével azonnal evidenssé váló! – szimbolikus értelmezésében (ApCsel 10,28–29).

E három terület tehát nem pusztán a Tóra által előírt számtalan megtartandó törvény közül találmra kiválasztott néhány példa, hanem identitás- és elhatárolódásjelzők (*identity and boundary markers*),¹¹ az Isten kegyelmi kiválasztásán alapuló szövetség iránti hűség jelei, a szövetségi státusz fenntartásának legelemibb feltételei, azaz a zsidóság *par excellence* megkülönböztető jegyei a pogány népek között nemzeti és vallási értelemben egyaránt.

Mindennek persze a szentírási rendelkezéseken túl komoly, a Kr. u 1. században még különösen elevenen ható történelmi okai is vannak. Palesztinát a perzsáktól foglalta el Nagy Sándor, majd halála után hadvezérei, a diadokhoszok közül Ptolemaiosz szerezte meg (Kr. e. 301). A terület felett az Egyiptomot uraló ptolemaioszok fennhatósága azonban mindössze egy évszázadig tartott, mert Kr. e. 198-ban az V. Ptolemaioszt háborúban legyőző szeleukida III. (Nagy) Antiokhosz elragadta azt tőle.¹² Ezzel Palesztina szír uralom alá került. A szeleukida uralkodók törekvése arra irányult, hogy egyfajta hellenista vallási szinkretizmust pártolva és erőltetve egységesítsék etnikai és vallási szempontból heterogén birodalmukat. A körülmetélkedés és az ételekre vonatkozó tisztasági szabályok betartása a zsidóság körében ebben a helyzetben különösen is a fókuszba került, a vallási és nemzeti identitáshoz való hűség akár mártíromsághoz is vezető fokmérője lett. Ahogy a deuterokanonikus Makkabeusok első könyve tudósít minket: „Az asszonyokat, akik körülmetéltették gyermekeiket, megölték: a parancs értelmében elpusztították gyermekeiket a nyakukra akasztva, ugyanúgy a hozzátartozóikat is, és azokat, akik a körülmetélést végezték. De Izráelben sokan állhatatosak maradtak, és még jobban eltökélték magukban, hogy nem esznek semmi tisztátalant, és inkább a halált választják, mint hogy megfertőztessék magukat ételekkel, vagy szent szövetséget megszegjék – és így haltak meg.” (1Makk 1,60–63) Ilyen körülmények között tört

¹⁰ 3Móz 20,23.25–26: „Ne kövessétek annak a népnek a szokásait, amelyet kiűzők előletek. Megutáltam őket, mert mindezeket cselekedték. (...) Tegyetek azért különbséget tiszta és tisztátalan négylábú között, tisztátalan és tiszta madár között, és ne tegyétek magatokat utálatossá olyan négylábúval, madárral vagy bármiféle földi csúszómászóval, amelyet különválasztottam, mint ami számotokra tisztátalan. Legyetek előttem szentek, mert én, az Úr szent vagyok, és elkülönítettelek benneteket a népektől, hogy az enyéim legyetek.”

¹¹ Vö. VLADÁR 2011, 113. o.

¹² KOVÁCS (KARNER) 1969, 271. o.

ki a Makkabeus-felkelés, amelynek eredője tehát a zsidó önazonosságot veszélyeztető, a politikai és vallási téren egyaránt húsbavágó elnyomás elleni lázadás volt (1Makk 2,15–70). Ekkor születik meg a „judaizmus” (*Ioudaismos*) kifejezés is, amely „a szíriai uralkodókkal szembeni júdeai, harcos vallási-nacionalista szembenállást jellemezte”.¹³ „A *Ioudaismos* kifejezést a Makkabeusok korában hozták létre, és a Makkabeusok *hellénismos* (hellenizmus) és *allophylismos* (idegen szokások átvétele) elleni rendíthetetlen ellenállására alkalmazták.”¹⁴ Ez tehát egyúttal a nemzeti identitás megőrzését is jelentette mint az Úr szövetségi népéét.¹⁵ Az etnikai és vallási identitás eddig is példátlanul szoros kapcsolata ezáltal még inkább összeforrt.

Mindezek fényében jól láthatjuk, hogy Pál gondolatai a törvény cselekedetei és a hit által való megigazulás viszonyáról nem pusztán elméleti eszmefuttatások, amelyek az elvont és magasröptű filozofikus dogmatikai megfontolások terrénján születtek, hanem egy nagyon is konkrét és szó szerint „húsbavágó” kérdés körül kristályosodtak ki: körül kell-e metélnednie, meg kell-e tartania a zsidó ünnepnapokra és étkezési tisztasági előírásokra vonatkozó rendelkezéseket a pogányokból lett keresztényeknek, vagy pedig sem. Azaz címadó témánk perspektívájából élére állítva a kérdést: a kereszténnyé lett pogányoknak egyúttal zsidóvá is kell lenniük a fent tárgyalt vallási és etnikai identitást és elhatárolódást jelző rítus elvégzésével és életviteli szokások felvételével, avagy sem?

A probléma hordereje sokkal nagyobb, mint talán első pillantásra tűnik. Pál ugyanis az úgynevezett judaizálók álláspontja révén magát az általa hirdetett evangélium lényegét látja veszélyeztetve, mégpedig gyökerestül. Az apostol szerint a galaták más evangéliumhoz pártoltak, mert egyesek megzavarták őket, akik el akarják ferdíteni Krisztus evangéliumát (Gal 1,5–6). Miben állt ez a megzavarás? Ennek körvonalai folyamatosan bontakoznak ki a szemünk előtt a levélben. Sokat sejtető Pál saját jeruzsálemi utazásával kapcsolatos példája: „*Még a velem lévő Tituszt sem kényszerítette senki arra, hogy körülmetélkedjék, noha ő görög volt, a befurakodott áltestvérek kedvéért sem, akik csak azért férköztek be közénk, hogy kikémleljék szabadságunkat, amelyet Krisztus Jézusban kaptunk, és így szolgává tegyenek minket. Ezeknek egy pillanatra sem engedtünk, hogy az evangélium igazsága megmaradjon számotokra.*” (Gal 2,3–5) A pogány származású Titusz nem körülmetélkedése, azaz a zsidó identitás felvételének első számú jelétől való tartózkodás lehetősége tehát a Krisztus Jézusban kapott szabadságból fakad, amelynek csorbíthatatlan volta az evangélium igazságának záloga. Sejthető, hogy a galatáknál hasonló, ezt a kérdéskört

¹³ DUNN 2014, 152. o.

¹⁴ Uo. 153. o.

¹⁵ Vö. 2Makk 2,21; 4,13; 8,1; 14,38; 4Makk 4,26.

érintő veszély állhat fenn. Pál azonban folytatja: „Azok pedig, akik tekintélyeseknek számítanak – hogy a múltban mik voltak, azzal nem törődöm; Isten nem nézi az ember személyét –, azok a tekintélyes személyek engem semmire sem köteleztek. Ellenkezőleg: elismerték, hogy rám van bízva a körülmetéletlenség evangéliuma, mint ahogyan Péterre a körülmetélésé. Mert aki munkálkodott Péter által a körülmetéltek közötti apostolságban, az munkálkodott énáltalam is a népek között.” (Gal 2,6–8) Pálnak tehát a jeruzsálemi apostolok sem írták elő, hogy missziója során bármi olyanra kötelezze a pogányokat, ami által a Krisztus-hit mellett gyakorlatilag zsidóvá kellene lenniük. Sőt a kétségtelen jelek alapján elismerik a Szentlélek munkáját a népek, azaz a nem zsidók között. A körülmetélés és a körülmetéletlenség evangéliuma annyit tesz: zsidók és pogányok egyaránt Krisztuson keresztül juthatnak el Istenhez, függetlenül a maguk körülmetélt vagy körülmetéletlen állapotától, azaz zsidó vagy nem zsidó identitásuktól. A következő versekben olvasható tudósítás a híres antiókhiai incidensről (Gal 2,11–14), amely Pál és Péter között az előbbihez hasonló gyökérből fakadt. A zsidó tisztasági szabályok miatt a gyülekezeten belül az étkezés során a pogány származású testvérektől való elkülönülést Pál képmutatásnak minősíti, és megfeddi magát a főapostolt is. A korábban elmondottak fényében ismét láthatjuk, hogy egy fajsúlyos zsidó identitásjelző fenntartása (vegyesen zsidó- és pogánykeresztény környezetben!), az a szerinti viselkedés az, ami okot ad az összeütközésre. Mi tehát a fő bökkenő Péter és a többiek magatartásában Pál szerint? „De amikor láttam, hogy nem az evangélium igazságának megfelelő egyenes úton járnak, mindnyájuk előtt ezt mondtam Kéfásnak: »Ha te zsidó létedre pogány módra, és nem zsidó módra élsz, hogyan kényszerítheted a pogányokat, hogy zsidó szokás szerint éljenek?«” (Gal 2,14) A pogányok zsidó szokás szerinti életre való kényszerítése: ez a judaizálók, Pál ellenfeleinek is a programja. Félreértés ne essék: Pálnak nem a zsidó szokásokkal vagy a zsidó törvénnyel van baja,¹⁶ hanem azzal, hogy ennek a pogányokra való erőltetése, azaz lényegileg a Krisztus-hitre térésük után a zsidó identitás felvételére való kötelezésük tönkreteszi az általa hirdetett evangélium erejét. Az étkezési szabályok itt is önmagukon túlmutatnak, csakúgy, mint korábban a körülmetélkedés. „...tudjuk, hogy az ember nem a törvény cselekedetei alapján igazul meg, hanem a Krisztus Jézusba vetett hit által. Ezért mi is Krisztus Jézusban hittünk, hogy megigazuljunk a Krisztusban való hit és nem a törvény cselekvése által, mert a törvény cselekvése által

¹⁶ Vö. 1Kor 9,19–21: „Mert bár én mindenkivel szemben szabad vagyok, magamat mégis mindenkinek szolgájává tettem, hogy minél többeket megnyerjek. A zsidóknak olyanná lettem, mint aki zsidó, hogy megnyerjem a zsidókat; a törvény uralma alatt levőknek, mint a törvény uralma alatt levő – pedig én magam nem vagyok a törvény uralma alatt –, hogy megnyerjem a törvény uralma alatt levőket. A törvény nélkülieknek olyanná lettem, mint aki törvény nélküli – pedig nem vagyok Isten törvénye nélkül, hanem Krisztus törvénye szerint élek –, hogy megnyerjem a törvény nélkülieket.”

nem igazul meg egy ember sem. (...) Nem vetem el Isten kegyelmét: mert ha a törvény által van a megigazulás, akkor Krisztus hiába halt meg.” (Gal 2,16.21)

A következő fejezetben Pál felvet egy másik érvet ugyanebben a gondolatkörben: *„Csak azt szeretném megtudni tőletek: a törvény cselekvése alapján kaptátok-e a Lélek, vagy a hit ígéjének hallása alapján? Ennyire esztelenek vagytok? Amit Lélekben kezdtetek el, most testben akarjátok befejezni?”* (Gal 3,2–3) Az apostol a galaták saját élő és eleven hittapasztalatára apellál. A Szentlélek munkájának gyümölcse maga az ő hitre jutásuk is. A Lélek eddig is megáldotta őket Krisztusba vetett hitükön keresztül. Mit remélnek tehát a körülmetélkedéstől, az étkezési és az ünnepnapokra vonatkozó és egyéb törvények megtartásától? Aminek az ígéretével kecsegtetik őket cserébe azért, hogy igába hajtják a fejüket, az már az övék. A megtapasztalt valóság a garancia erre.

A levél eddig idézett szakaszaiból jól látszik a körülmetélkedés és az étkezési szabályok problematikája Galáciában. Gal 4,10-ben pedig ezt olvassuk: *„Aggódva figyeltek a napokra, a hónapokra, az évszakokra és az esztendőkre.”* Így tehát a zsidó önazonosság-tudatot jellemző mindhárom fő identitás- és elhatárolódásjelző itt áll előttünk tisztán.

Pál apostol mind Róm 4-ben, mind Gal 3-ban az Ábrahámnak adott ígéretek értelmezésével érvel amellett, hogy a pogányok ugyanúgy örökösei lehetnek az áldásnak és részesei az Istennel kötött szövetségnek, mint a zsidók, méghozzá Jézus Krisztuson keresztül, a belé vetett hit által. Róm 4,9–12-ben tehát a következőket olvassuk: *„Most tehát ez a boldognak mondás csak a körülmetélteknek szól-e, vagy a körülmetéletleneknek is? Mert azt mondjuk, hogy Ábrahámnak Isten a hitet számította be igazságnak. De milyen állapotában fogadta el őt igaznak: körülmetélten vagy körülmetéletlenül? Nem körülmetélten, hanem körülmetéletlenül. Sőt a körülmetélkedés jelét is körülmetéletlenül tanúsított hite igazságának pecsétjéül kapta, hogy atyja legyen minden körülmetéletlen hívőnek, és az igazság azoknak is beszámíttassék; és hogy atyja legyen azoknak a körülmetélteknek is, akik nemcsak körül vannak metélve, hanem nyomába is lépnek atyánk, Ábrahám körülmetéletlenül tanúsított hitének.”* E kissé bonyolultnak tűnő okfejtés lényege, hogy Ábrahámot még körülmetéletlen, a szövetségekötést megelőző, azaz végső soron „zsidóvá létele” előtti állapotában fogadta el igaznak Isten a hitéért, azaz az őbelé vetett feltétlen bizalmáért.¹⁷ Tehát a Krisztusba vetett hit révén a pogányok is az ígélet örököseivé lesznek. *„Mert Ábrahám vagy az utóda nem a törvény, hanem a hitből való igazsága alapján részesült abban az ígéletben, hogy örökölni fogja a világot. (...) Azért hitből, hogy kegyelemből legyen, és így bizonyos legyen az ígélet Ábrahám minden utóda számára: nemcsak a törvényből valóknak, hanem az Ábrahám hitét követőknek is.”* (Róm 4,13.16)

Újra felvéve a Galata levélbeli fonalat, Pál a következőképpen érvel: *„Értsétek*

¹⁷ 1Móz 15,6: *„Abrám hitt az Úrnak, és ő ezt számította be neki igazságnak.”*

meg tehát, hogy akik hitből valók, azok Ábrahám fiai. Mivel pedig előre látta az Írás, hogy Isten a népeket hit által igazítja meg, előre hirdette ezt az evangéliumot Ábrahámnak: »Általad nyer áldást a föld minden népe.« Eszerint a hitből valók nyernek áldást a hívő Ábrahámmal. Mert a törvény cselekedeteiben bízók átok alatt vannak... Krisztus megváltott minket a törvény átkától úgy, hogy átokká lett értünk – mert meg van írva: »Átkozott, aki fán függ« –, azért, hogy Ábrahám áldása Jézus Krisztusban a népeké legyen, és hogy a Lélek ígéretét hit által megkapjuk.” (Gal 3,7–10a.13–14) Nincs szükség tehát arra, hogy a pogány népek a szükségképpen egyaránt etnikai és vallási értelemben értett zsidó identitást, azaz az ábrahámi szövetség (körülmetélkedés) és a Sínai-szövetségben kapott mózesi törvény kötelmeit magukra vegyék ahhoz, hogy elnyerhessék az Ábrahámnak adott ígéret szerinti áldást.¹⁸ Ennek egy útja van: a Jézus Krisztusba vetett hiten¹⁹ keresztül részesévé lenni Isten áldásának, a vele való szövetségnek. „Ha pedig Krisztuséi vagytok, akkor Ábrahám utódai vagytok, és ígéret szerint örökösök.” (Gal 3,29)

Krisztusban a határok megszűnnek

A fentebb elmondottak tükrében, ezen háttér tudatában érdemes megvizsgálnunk és értelmeznünk azt a páli gondolatot, amely tanulmányunk témája szempontjából döntő jelentőségű kijelentésnek bizonyul. „Mert mindnyájan Isten fiai vagytok a Krisztus Jézusban való hit által. Akik Krisztusba keresztelkedtetek meg, Krisztust öltöttétek magatokra. Krisztusban tehát nincs zsidó, sem görög, nincs szolga, sem szabad, nincs férfi, sem nő, mert ti mindnyájan egyek vagytok Krisztus Jézusban.” (Gal 3,26–28)²⁰ A 28. vers három párhuzamos állítást tartalmaz, amelyek megha-

¹⁸ A tényt, hogy a Krisztusban hívő pogányoknak nem kell egyúttal zsidóvá is lenniük, különös módon támasztja alá Pál sajátos metaforahasználata az igazi zsidóság, az igazi körülmeteltség kapcsán. Az apostol spiritualizálja e fogalmakat, és a Krisztusban hívőkre vonatkoztatja. Fil 3,2–3: „Óvakodjatok a kutyáktól, óvakodjatok a gonosztevőktől, óvakodjatok a megmetéltektől! Mert mi vagyunk a körülmetéltek, akik Isten Lelke szerint szolgálunk, és Krisztus Jézussal dicsekszünk, és nem a testben bizakodunk.” Kol 2,11: „Benne vagytok körülmetélve is, de nem kézzel végzett körülmetéléssel, hanem a Krisztus szerinti körülmetéléssel, a halandó test levetése által.” Róm 2,28–29: „Mert nem az a zsidó, aki külsőleg az, sem nem az a körülmetélkedés, amely a testen, külsőleg látszik; hanem az a zsidó, aki belsőleg az, és az a körülmetélkedés, amely a szívben van, Lélek szerint és nem betű szerint. Az ilyen dicsérete nem emberektől van, hanem Istentől.” Mindezek mellett azonban Pál apostol nem veti el a test szerinti Izraelnek az isteni kiválasztásban gyökerező különleges státuszát sem. Vö: Róm 3,1–2; 9,3–5; 11,1–32.

¹⁹ A görög *pistis* szó jelentéstartománya igen gazdag: hit, hűség, bizalom stb. Vö. VARGA 1996, 781–783. o.

²⁰ Ehelyütt az első két mondat részleteire való kitérésre, teológiai értelmezésére terjedelmi okokból és tartalmi kereteinket messze szétfeszítő voltuk miatt sajnos nincs lehetőségünk. A 28. vershez vezető gondolati ív miatt azonban fontos figyelembe vennünk őket.

tározzák a keresztségi beavatás vallási, társadalmi és kulturális következményeit. A megnevezett kategóriák (zsidó, görög,²¹ szolga, szabad, férfi és nő) a megkeresztelt ember régi státuszához tartoztak. Nagyon fontos azt látnunk, hogy a közelebből körül nem írt új státuszt²² Pál nem utópisztikus ideálként vagy etikai követelményként írja le, hanem a jelenben érvényes tényként.²³

Ez a három ellentétpár nagy valószínűséggel jelen volt mind a Pál korabeli zsidó, mind a görög gondolkodásban. A hithű zsidó férfi reggeli imádságában hálát ad, hogy Isten nem teremtette őt pogánynak, asszonynak és rabszolgának. A zsidó ima-gyakorlatban ezt a hármas megkülönböztetést Rabbi Júda ben Ilaiig, illetve Rabbi Me'irig tudjuk biztosan visszavezetni a Talmud szerint (t.Ber 7,18). Bár mindketten Kr. u. 150 körül működtek, a szóbeli hagyomány azonban ennél nagy valószínűséggel régebbi lehet.²⁴ Fontos látnunk, hogy ennek a hálaadásnak eredendően és alapvetően kultikus okai voltak, hiszen a fent nevezett csoportok számos olyan vallási privilégiumtól voltak megfosztva, amelyet egyedül a szabad zsidó férfiak gyakorolhattak.

A görög gondolkodásban még korábbi nyomokra lelhetünk. Már Thalész (Kr. e. 6. század) azt mondta, hogy három dolog miatt hálás a szerencsének: emberi lénynek született, nem pedig állatnak, férfinak és nem nőnek, görögnek és nem barbárnak.²⁵ Hasonló gondolatot tulajdonítanak Szókratésznek és Platónnak is.²⁶ Perzsa párhuzamról is van tudomásunk, ahol a perzsa ember dicséri Ahura Mazdát, amiért híveit iráninak teremtette és a helyes vallást gyakorlóknak, szabad embereknek és nem szolgáknak, férfiaknak és nem asszonyoknak.²⁷

Gal 3,28-ra visszatérve, a három közül témánk szempontjából legérdekesebb a „zsidó és görög” ellentétpár. Ez a különbségtétel érvényét veszítette Pál számára.²⁸ Zsidók és pogányok egyaránt a morális romlottság állapotában vannak (Róm 3,23), és Isten kegyelmére szorulnak. A megigazulás pedig egyetemlegesen a hit által lehetséges (Róm 3,30). Leginkább úgy tűnik, hogy a zsidók azok, akiknek le

²¹ A „görög” itt annyit tesz, mint nem zsidó, pogány. Stilisztikailag ez egy rész-egész metonímia, azaz szinekdoché.

²² Vö. Gal 6,15: „Mert Krisztus Jézusban sem a körülmetélkedés nem számít, sem a körülmetéletlenség; hanem csak az új teremtetés.” 2Kor 5,17: „Ezért ha valaki Krisztusban van, új teremtetés az: a régi elmúlt, és íme: új jött létre.”

²³ Vö. BETZ 1979, 189. o.

²⁴ Vö. BRUCE 1982, 187. o.

²⁵ Diog. Laert.: *Vit. Phil.* 1,33. (Magyarul: Diogenész Laertiosz: *A filozófiában jeleskedők élete és nézetei* 1–2. Ford.: Rókey Zoltán). Jel Kiadó, Budapest, 2005.) Idézi: BRUCE 1982, uo.

²⁶ Uo.

²⁷ BETZ 1979, 185.o.

²⁸ Róm 10,12: „Nincs különbség zsidók és görögök között, mert mindenkinek ugyanaz az Ura, és ő bőkezű mindazokhoz, akik segítségül hívják őt.”

kell mondaniuk vélelmezett előjogaikról.²⁹ Érdekes azonban, hogy a Gal 3,28-cal párhuzamos Kol 3,11-ben éppen fordított a megnevezés sorrendje.³⁰ Ez viszont utalhat a görögök önmagukról vallott társadalmi-kulturális felsőbbrendűségének a megkérdőjelezésére is.³¹ Krisztusban, az egy testben, zsidók és pogányok között a sajátos konglomerátumot alkotó etnikai-vallási válaszfalak leomlanak tehát.³²

Ugyanez vonatkozik a társadalmi státuszra is. Krisztusban nincs többé rabszolga és szabad. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy Pál nem valami protoproletár forradalmár. Pálnak a rabszolgaságról vallott nézeteit jól ismerhetjük úgy a Filemonhoz írott leveléből, mint 1Kor 7,20–22-ből. Utóbbi szerint: „*Mindenki maradjon abban a hivatásban, amelyben elhívott. Rabszolgaként hívatál el? Ne törődj vele! Ha viszont szabaddá lehetsz, inkább élj azzal! Mert az Úrban elhívott rabszolga az Úr felszabadítottja, hasonlóan a szabadként elhívott a Krisztus rabszolgája.*”³³ A társadalmi különbségek tehát nem külső értelemben töröltetnek el – ahogy ezt a tapasztalati valóság sem igazolja –, hanem lényegileg és esszenciálisan a keresztény embert már nem határozzák meg ezek a számára külsővé és esetlegessé váló kategóriák. Nem határozzák meg őt ezek az Atya gyermekeként a gyermekek, azaz a testvérek közösségén, az egyházon belül sem. Ugyanez érvényes a harmadik ellentétpárra. Fontos tudnunk, hogy itt nem a leggyakrabban a férfira és nőre használt görög kifejezések: az *anér* és a *güné* szerepelnek, hanem az *arszén* és a *thélüsz*. Ez utóbbiak jelentése leginkább a „hímnemű ember és nőnemű ember” fogalmaival írható le, azaz a nemek közötti általános különbözőségekre reflektálnak, és nem például a férj és feleség között

²⁹ Ezt láthatjuk a következő igehelyeken: Gal 5,6; 6,15; Róm 2,25–29; 4,9–12; 1Kor 7,19; Fil 3,3; Kol 2,11; 3,11; Ef 2,11–22.

³⁰ Kol 3,11: „*Itt már nincs többé görög és zsidó, körülmetéltség és körülmetéletlenség, barbár és szkíta, szolga és szabad, hanem minden és mindenekben Krisztus.*”

³¹ Hasonlónak vagyunk tanúi 1Kor 1,18–24-ben.

³² Ezt tükrözik a jóval későbbi Efezusi levél szavai is: „*Emlékezzetek tehát arra, hogy ti egykor pogányok voltatok, úgynevezett körülmetéletlenek a körülmetéltek szerint, akik viszont azért nevezik magukat így, mert testükön emberkéz által körül vannak metélve. Ti abban az időben Krisztus nélkül éltetek, Izráel közösségétől elkülönítve, és mint az ígéret szövetségén kívül álló idegenek, reménység nélkül és Isten nélkül éltetek a világban. Most pedig Krisztus Jézusban ti, akik egykor távol voltatok, közel kerültetek Krisztus vére által. Mert ő a mi békességünk, aki a két nemzetséget eggyé tette, és az ő testében lebontotta az elválasztó falat, az ellenségeskedést, miután a tételes parancsolatokból álló törvényt érvénytelenné tette, hogy békességet szerezve a kettőt egy új emberré teremtsen önmagában. Megbékéltette mindkettőt egy testben Istennel a kereszt által, miután megölte az ellenségeskedést önmagában, és eljött, békességet hirdetett nektek, a távoliaknak, és békességet a közelieknek. Mert általa van szabad utunk mindkettőnknek egy Lélekben az Atyához.*” (Ef 2,11–18)

³³ 1Kor 7-ben egyébként mindhárom ellentétpár megjelenik. Pál tanítása a házasságról és a cölibátusról 7,1–16-ban és 7,25–40-ben mintegy körbeöleli a körülmetéltség/körülmetéletlenség (7,17–19), valamint a rabszolgaság/szabadság (7,20–24) témaköreit.

fennálló speciális kapcsolatra.³⁴ Ugyanakkor Ben Witherington III álláspontja szerint itt 1Móz 1,27-re utalva Pál szándéka az, hogy szembehelyezkedjen azzal a későbbi rabbinikus judaizmusból is jól ismert nézettel, miszerint egy nőnek mindenképpen egy körülmetélt férfihoz (legyen az a férje vagy a fia) kell kapcsolódnia ahhoz, hogy a szövetségi közösségben helyet biztosítson magának.³⁵ Más a helyzet Krisztusban: a házasság, amely összeköt egy férfit és egy nőt (hímneműt és nőneműt) egy testi közösségbe, nem követelmény a hívő számára.³⁶

A három antitézis kiküszöbölése „Krisztusban”, a krisztusi megváltás nézőpontjából szemlélve valósul meg. A hangsúly tehát az *egységen* van, nem pedig az *egyenlőségen*. Ez az egység a Krisztusban létben, az új teremtesben áll fenn (Gal 6,15; 2Kor 5,17). Igen hangsúlyos az új teremtesnek az eredeti teremtest felülmúló jellege. A keresztségben nyert új létben – és szigorúan ebből a perspektívából! – a teremtes eredeti struktúrája érvényét veszíti.³⁷ Ha az utolsó kategóriapárra gondolunk, akkor a férfi-nő kettősség egyértelműen a teremtesi rend része (1Móz 1,27). Valójában a nemzethez való tartozással és ebből fakadóan a nemzeti identitással sincs ez másképp. ApCsel 17,26 szerint Pál a következőket mondja az Areopágoszon: Isten „*az egész emberi nemzetséget (pan ethnos anthrópón!) egy vérből teremtette, hogy lakjon az egész föld színén, meghatározta elrendelt idejüket és lakóhelyük határait...*” Ilyen értelemben az első kategóriapár is a teremtes rendjéhez tartozik, aminek megosztott voltát a Krisztusban való lét felülmúlja.

Mindazok tehát, akik Krisztusba keresztkedtek meg, azok legalábbis Isten és egymás színe előtt immár nem zsidók és görögök, sem szolgák vagy szabadok, hímneműek vagy nőneműek, hanem a Krisztusba vetett hit által Isten fiai (Gal 3,27) és örökösei (Gal 4,7).

³⁴ Vö. FUNG 1998, 175. o.

³⁵ WITHERINGTON 1980–1981, 599. o.

³⁶ Érdemes itt egy pillanatra kitekintenünk az evangéliumi hagyományra. Mk 10,6–8-ban Jézus elutasítja a válás lehetőségét. Ennek kapcsán összeköti 1Móz 1,27-et 2,24-gyel: ez tehát a teremtes rendje. Mk 12,25-ben azonban a következőket tudjuk meg a feltámadás utáni új létről: „*Mert amikor majd az emberek feltámadnak a halálból, nem házasodnak, férjhez sem mennek, hanem olyanok lesznek, mint az angyalok a mennyekben.*” Azaz nem lesznek sem hímneműek, sem nőneműek, csakúgy, mint a Gal 3,28-ban olvasható, jelen idejű tényként kezelt eszkatologikus-metaforikus jellegű kijelentés szerint sem azok lényegileg, akik már Krisztusban vannak. Vö. DE BOER 2011, 246. o.

³⁷ Vö. MARTYN 1997, 376. o.

Konklúziók a jelenre nézve

Álláspontom szerint a *Reformáció és nemzet* évében a Szentírás és különösen is Pál apostol saját teológiai küzdelmeiben kiformalódott, témánkra is vonatkozó tanításának alapos vizsgálata két tévúttól óvhat meg minket.

Az egyik tévút a nemzeti identitásunk abszolút érvényűként való kezelése, a Krisztus-hit egyetemességének szintjére helyezése. Istenkapcsolatunk elsőrendűbb és egyetemesebb személyes meghatározottságunk kell hogy legyen, mint nemzeti hovatartozásunk ugyan születésünktől fogva ránk jellemző, ám mégis partikuláris érvényű teremtsébeli adottsága. A francia forradalommal Európa népeire rászabadult, pusztán és kizárólag etnikai megalapozottságú nacionalizmus és sovinizmus mint tömegideológia szellemi értelemben nem tekinthető pozitív jelenségnek, már csak azért sem, mert emberek sokaságát eszement gyilkolásba vagy éppen vágóhídra hajtó, számos békétlenség és háborúság eszköze is volt az utóbbi bő két évszázadban. Krisztusban nincs zsidó és görög, barbár és szkíta: ha önnön nemzeti érzésünk mások megvetésében, utálatában merül ki, ha történelmi és nemzeti kataklizmáink az emberileg érthető és méltányolandó fájdalom mellett a gyűlölet érzését is a szívünkbe plántálják, akkor valahol elvétjük a célt. Komoly veszélyekkel jár az is, ha etnikai, nemzeti hovatartozásunkat – gyakorlatilag vallási jellegűként és természetűként megélve azt – emeljük piedesztálra. Jó és szívet melengető érzés elmerengeni a dicső ősökön, szentéletű elődeinken, kiválóságainkon, hiszen származásunknál fogva valahol egy csapatot alkotunk velük, ami büszkeséggel tölt el. Például gondolhatjuk azt, hogy Jézus pártus királyfi volt, és mivel – általában az előbbi elgondolást vallók szerint – a pártusokkal szegről-végről mi is rokonok vagyunk, máris nagyobbra nővünk önmagunk szemében. De mindez azonnal pótcselekvéssé is válik, mivel ilyen és hasonló – többnyire egyébként ráadásul fals – gondolati, érzésszerű identitásképző elemek önmagunkba építése nem segít sem tényleges lelki és szellemi nagyságunk kínzó hiányán, sem a jelenünk egyéni és kollektív síkon egyaránt megnyilvánuló erkölcsi és spirituális sivárságán. Főként pedig – amennyiben valóban őszinte követők akarunk lenni – fikarcnyit sem mentesít bennünket Krisztus önmegtagadásra és a keresztfelvételére való felhívása alól (Mt 16,24–25). Ezen a kereszten ugyanis minden *hübrisznek*, hiúságnak és gőgnek – beleértve az eltorzult nemzeti érzésből fakadót is – meg kell feszülnie.

A másik tévút azonban nem kevésbé jellemző manapság. Fontos látnunk, hogy Gal 3,28 és Kol 3,11 nem használhatók fel holmi a nemzeti identitásunk *in se* értékeit tagadó, ám az e nézetet vallók által kereszténynek gondolt kozmopolitizmus, nemzetietlenség, *horribile dictu* nemzetellenesség alátámasztásául. Az egész problémakör éppen abból fejlődött ki és vált a reformáció legkardinálisabb jelentőségű felismerésének (cselekedetek általi megigazulással szemben hit általi megigazulás) alapjává,

hogy Pál tántoríthatatlanul ragaszkodott ahhoz, amit az evangélium tisztaságának garanciális elemeként ismert fel. Ez pedig nem más, mint hogy a pogányokból lett keresztényeknek nem kell egyúttal zsidóvá lenniük sem vallási, de mint láthattuk, etnikai értelemben sem ahhoz, hogy keresztényekké, Isten gyermekeivé legyenek. Azaz ha őseiktől örökölt pogány vallási hagyományait meg is kellett tagadniuk, a teremtetési rend szerint nekik juttatott nemzeti identitáselemeiket (ApCsel 17,26) nem kellett felcserélniük. S ha az akkori Római Birodalom globalizált és olvasztótégelyszerű hellenista kozmopolitizmusa talán elhomályosítaná előttünk ennek evidenciáját, vegyük figyelembe a legősibb keresztény egyházak, az örmény, a kopt, a szír stb. kifejezetten nemzeti és mégis ezzel együtt az egyetemes Krisztus-hitben gyökerező, mélyen spirituális jellegét.

Összefoglalva: a spiritualitás szintje egyértelműen nemzetek feletti, és nem pedig nemzet alatti vagy azzal egy síkra helyezendő.³⁸ Nemzeti hovatartozásunkat, nemzeti meghatározottságunkat nem alulmúltni kell tehát, megtagadva azt, hanem Istentől kapott teremtetési rendbeli ajándékként, sőt feladatként felismerve annak helyét, rendeltetését az életünkben, megbecsülni és megküzdeni vele és érte. Mindvégig szem előtt tartva azonban életünk élet feletti célját,³⁹ amelynek fényében nemzeti identitásunk érvényességi köre, bár semmi esetre sem alacsonyrendű, mégis bizonyos korlátok közötti. Hogy mennyire nem alacsonyrendű ez az érvényességi kör, azt jól illusztrálja, hogy sokan voltak a történelem folyamán a hazájukért, nemzetükért életüket áldozók a Makkabeusok mozgalmától a magyarság fennmaradását a pozsonyi csatában hatalmas véráldozattal biztosító Árpád-féle vitézekig. Akár a biológiai élet feláldozásáig menő hősiesség példái ezek, amelyekről a hálás, hálátlan, avagy manapság leginkább tudatlan utókor nem felejtkezhet(ne) el.

Nemzetünkkel és hazánkkal akkor tesszük a legjobbat, ha úgy egyénenként, mint nemzeti közösségként is a páli értelemben s így a jó értelemben vett nemzetek felettiségre törekszünk elsőrendűen. Ez esetben bizonyára nem vétjük el a célt sem személyesen, sem az Isten által a mi nemzetünkre szabott küldetés vonatkozásában sem. Szívből kívánom, hogy Kol 3,5–14 jelölje ki individuális és kollektív törekvéseink mércéjét egyaránt: *„Öljétek meg tehát tagjaitokban azt, ami földi: a paráznaságot, a tisztátalanságot, a szenvedélyt, a gonosz kívánságot és a kapzsiságot, ami bálványimádás, mert ezek miatt haragszik Isten. Ti is ezeket tettétek egykor, amikor ezekben éltetek;*

³⁸ Vö. 1Kor 12,13: *„Hiszen egy Lélek által mi is mindnyájan egy testté kereszteltettünk, akár zsidók, akár görögök, akár rabszolgák, akár szabadok, és mindnyájan egy Lélekkel itattattunk meg.”* Ezen igevers és az általa értelmezett fenti főszövegbeli kijelentés kapcsán tartsuk szem előtt, hogy a „spiritualitás” szó a latin *Spiritus Sanctus*ből, a Szentlélekből eredeztethető.

³⁹ Fil 3,19: *„Nekünk pedig a mennyben van polgárjogunk, ahonnan az Úr Jézus Krisztust is várjuk üdvözítőül.”*

most azonban vessétek el magatoktól mindezt: a haragot, az indulatot, a gonoszságot, az istenkáromlást és szátokból a gyalázatos beszédet. Ne hazudjatok egymásnak, mert levetkőztétek a régi embert cselekedeteivel együtt, és felöltöztétek az új embert, aki Teremtőjének képmására állandóan megújul, hogy egyre jobban megismerje őt. Itt már nincs többé görög és zsidó, körülmélttség és körülméletlenség, barbár és szkíta, szolga és szabad, hanem minden és mindenekben Krisztus. Mint Istennek szent és szeretett választottai, öltözzetek magatokra könyörületes szívet, jóságot, alázatot, szelídséget, türelmet. Viseljétek el egymást, és bocsássatok meg egymásnak, ha valakinek panasa volna valaki ellen: ahogyan az Úr is megbocsátott nektek, úgy tegyetek ti is. Mindezek fölé pedig öltözzetek fel a szeretetet, mert az tökéletesen összefog mindent.”

Forrásszövegek

Deuterokanonikus bibliai könyvek. Kálvin Kiadó, Budapest, 2004.

Párbeszéd = Jusztin, Szent: *Párbeszéd a zsidó Trifónnal.* VIII. 4. Ford.: Ladocsi Gáspár. In: Vanyó László (szerk.): *A II. századi görög apologéták.* Szent István Társulat, Budapest, 1984. (Ókeresztény írók 8.)

Felhasznált irodalom

BETZ, Hans Dieter: *Galatians.* Fortress Press, Philadelphia, 1979. (*Hermeneia*)

BOER, Martinus C. de: *Galatians.* Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky, 2011. (The New Testament Library)

BRUCE, F. F.: *The Epistle to the Galatians: A Commentary on the Greek Text.* Eerdmans, Grand Rapids, 1982. (The New International Greek Testament Commentary, 2.)

DUNN, James D. G.: *Kezdetben volt az evangélium. Jézus, Pál és az evangéliumok.* Kálvin Kiadó, Budapest, 2014.

DUNN, James D. G.: *The Theology of Paul the Apostle.* Eerdmans, Grand Rapids – Cambridge, 1998.

FUNG, Ronald Y. K.: *The Epistle to the Galatians.* Eerdmans, Grand Rapids, 1988. (The New International Commentary on the New Testament)

KOVÁCS (KARNER) Károly: *Hellenizmus, Róma, zsidóság.* Útitárs, Köln–Bécs, 1969.

MARTYN, Louis J.: *Galatians.* Doubleday, New York, 1997. (The Anchor Bible, 33a)

VARGA Zsigmond J.: *Újszövetségi görög–magyar szótár.* Kálvin Kiadó, Budapest, 1996.

VLADÁR Gábor: Kálvin megigazulástana. In: Peres Imre (szerk.): *Kezdetben volt az Ige. Tanulmánykötet Lenkeyné Semsey Klára tiszteletére 80. születésnapja alkalmából.* 97–118. o. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen, 2011. (Acta Theologica Debrecinensis, 1.)

WITHERINGTON, Ben III: Rite and Rights for Women – Galatians 3:28. *New Testament Studies*, 27. évf. 1980–1981. 593–604. o.